

"שלום, שלום ואין שלום" - האמנם?

זלצמן נתנאל

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. יסוד השלום
- ג. השלום - מהו? האם בכלל נדע אי פעם
- ד. השלמות שבפרוד
- ה. שים שלום

א. הקדמה

החל משחר ילדותנו, מגן הילדים ועד עתה, קיימת התביעה בקרבנו מהסובבים אותנו ומעצמנו "להסתדר עם השני", כלומר להצליח לא לריב איתו, מין "סור מרע" רדוד ושטחי. שלום כזה נוצר בעקבות ויתורים, השפלת כוחות, רצונות, ושאיפות וצמצומן. וכנגד זה קיימת תביעה פנימית בלב לבו של האדם לא לוותר על עצמיותו ועל אמיתתו. סתירה זו לכאורה בין השלום לבין האמת, בין העמידה על העצמיות לבין ויתור עליה (חלקי או מלא) יש לה לעתים נגיעה בהכרעות עד כדי

מלחמות בין עמים. אם כך, נשאלת השאלה האם זהו בכלל השלום המיוחד - ויתור - שהרי המלה שלום נגזרת מהשורש ש.ל.מ. - שלמות - האם המטרה היא שלמות עולמית, כלומר העיקר שלא יחיו בנפרד או עצמיות אפילו אם היא מביאה לפירוד? האם זו השלמות שאנו דורשים, מצפים ומייחלים מעצמנו בתור ילדים, בתור אנשים, קבוצות ומפלגות, אומות ועולם, שלום של ויתור של פשרה של כיסוי והעלמת פגמים או שמא משהו אחר שונה? השאלה גם עולה מכך שבעצם את כל תפילותינו, שאיפותינו, מגמותינו ורצוננו התכליתיים כשאנו באים מתוך השקפה של קודש - אנו חותמים בשלום - "שים שלום", "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום".

זהו הנושא שברצוני לנסות לעסוק בו במאמר זה, אע"פ שהדברים מן הסתם ידועים לכל, ואולי אף "נדושים" אך בקשתי בכתיבה זו דוקא בימינו אנו לנסות לעורר להזכיר ואולי אף להאיר את הראשונות ולגרום להפגמת הדברים בראש ובראשונה בי.

בעקבות דברי החסיד במסילת ישרים בהקדמה - החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו וכו' ובעקבות באור הדברים במוסר אבי"ן¹ - שם כותב הרב:

הנה באמת ענין העבודה בכלל והיראה והאהבה והדבקות ידועים לכל, אבל הידיעה היא רק ידיעת השם לבדו ולא הכוונה שהשם נושא בקרבו. כי לפי קדושת עמקי חכמת היראה, שכל החכמות הן הצעות והכנות להם, לא יודעו לאדם מצד הדיבור החיצוני, אלא בהיגיון הלב בדיבור הפנימי.

שבידיעות רוחניות צריכים חזרה והפגמת הידיעה והחיות שבהם. וגם אם לא אחדש ולא אעורר למודעות שכבר ישנה בכ"מ יהי רצון שעצם זה שיהיה עוד מישהו שכתב על הנושא כבר יעורר למחשבות עליו וממילא להתעסקות בו לעילוי לשכללו לקדש בו ועל ידו שם שמים.

¹ פ"א פסקה א

ב. יסוד השלום

השרש של המלה שלום, כמו שכבר הזכרנו למעלה הוא ש.ל.מ. - המעיד על שלמות פנימית מלאה ויציבה המביאה לדבר שלם ששלמותו באה לידי ביטוי גם בחיצוניות הדבר. דוגמא לדבר מצאנו אצל יעקב אבינו: זיבוא יעקב שלם עיר שכס², אומרים חז"ל - שלמות גופנית, ממונית ורוחנית (רש"י במקום). משמעות הדבר היא לא שטחיות, צמצום ופשרה, אלא עוצמה, מלאות כל הכוחות וכל היסודות עד שפרטי פרטיהם והשלכותיהם באים לידי ביטוי באופן המרבי, דהיינו, בטוי לא רק באופן המעשי אלא גם בשרש הדבר בצד הפנים פנימי של הבנין שהוא הצד הרוחני, השרשי, האלוקי שממנו הכל מתחיל ואליו הכל שואף. דהינו, ישנו כאן דבר המתחיל מהתכלית הכללי, ומגיע עד רצון פרטי - עוד לפני שהשלמות באה במגע עם העולם המעשי צריך שהרצון והמגמה שהיא אמנם יותר כללית ויותר רחבה מהרצון אבל עדיין דבר פרטי יהיו משתווים עם הערך הכללי, עם נקודת ההתחלה, עם היסוד האלוקי שממנו נובעת ההויה שיוצאת מאדון השלום, משתלשלת ונשארת קשורה למקור המעין הנובע, ואל האינסוף ברוך הוא היא שואפת והמציאות הולכת ומתקדמת כלפי השלמות דרך כל ההופעות שבה³:

יסוד השלום - שתהיה מגמת הפנים של כל רצון פרטי הנמצא במציאות משתווה עם החפץ הכללי שנובע מהתכלית הכללית של כל המציאות כולה.

ומכיוון שהשלום הוא מוחלט ואלוקי הוא לא תלוי דוקא בידיעתם של הברואים אותו. ע"כ, כל הפרטים כולם בכל המצבים בהם הם נמצאים - כיוון מגמתם, בין אם מודעים הם לכך ובין אם הם לא מודעים לכך, לכיוון אחד הם שואפים:

² בראשית לג, יח

³ כל הציטוטים מעתה עד לסוף המאמר מבוור הרב בעין אי"ה למס' שבת פסקה יג' אא"כ נכתב אחרת.

האור והחושך, הרע והטוב, משתמשים בזה בערבובייה - כולם עולים לתכלית האחת והמיוחדת.

ותכליתנו היא:

להעמיד את כל הברואים כולם על מכוון השלמתם היותר עליונה ומצולחת.

ואשר על כן מיצוי כוחותנו, אופיו המיוחד של כל אחד בפ"ע וכ"א בכשרונותיו הוא, שזהו בעצם הביטוי לשיא הופעת הקב"ה בעולם הזה דרך עם ישראל, זוהי העת בה ידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה⁴, וזוהי מגמת השלום העליונה. ולכן ישם גופיה אקרי שלום⁵ - שלום אם כן הוא לא איזה מושג אנושי הנתפס בשכלנו והוא לא איזה אמצעי חלילה לחיים שלום, אלא שלום הוא אלוקי, נשגב ומרומם ועליון.

ג. השלום - מהו האם נוכל לדעת?

הרב קובע שימצע השכל האנושי קצר מהשיג ההוד וההדר הנעם וההצלחה של השלום הכללי אם כך הוא הדבר איך נוכל לבקש לרצות אותו אם איננו משיגים אפילו ההוד וההדר - ההילה הנלווית לדבר, שלא לדבר על עצמות הדבר. כדי להמחיש את הבעיה נמשיל הדבר למאכל טעים וערב לחך שאין כמותו והננו חולמים עליו ומקווים לראותו כל בקר על שולחנו, כאשר איננו משיגים בכלל מהי פעולת האכילה וק"ו עניני פעולתם וטעמם אפילו של הלחם והמים. וקל וחומר שהבעייתיות בהבנת המושג שלום נובעת מכך שהשלום הוא אלוקי, ניצחי, אינסופי - וכיצד, א"כ, נרצה ממושו של שלום זה בעולם שהטוב והרע משמשים בערבובייה, החושך והאור, הדעות השונות והסתירות שבניהם. ועל כך משיב הרב שכדי להשיג השלום הננו זקוקים לאור האלוקי, אור הנבואה היותר נשגבת, אור העולם שבאוצר חיים של התורה - צריך לכך אור מהשורש

⁴ תפילת עמידה לר"ה

⁵ שבת י, ב

האלוקי של העולם, צריך הארה ממקורה של הנבואה. יוצא שהדבר בכלל לא תלוי בנו וצריכים אנו לחכות שתדד אש מן השמים ותאיר לנו המחשכים. ואנו - הנשב בטל חלילה?! ודאי שהדבר אינו כן! כשם שהתורה יסודה בשמי שמיא ואעפ"כ נתנה לנו, כך צריכים אנו להעמיק ולהדבק ברוח האלוקית, המחיה את העולם, ע"י האמונה, "האמונה כי ה' הטוב שטובו מוכר ומושג לנו מבין חרכי המציאות כפי מה שהיא עכשוו גם באמצע דרכה: מעצם חיותנו, פקיחת העיניים שלנו בבוקרו של יום דרך כל סדרי חיינו הפרטיים והכלליים ואפילו שהמציאות באמצע דרכה מלאה היא הופעות של חושך ורע - לכאורה.

מדברי הרמב"ם⁶ אנו למדים שגם הופעות אלו יסודם טוב אלוקי:

יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו.

כלומר עלינו מוטלת החובה, המצווה לדעת לחיות ולהתחבר לידיעה הנמצאת בנו שהכל נובע מאתו יתברך המופיע בנו בעולמנו. מתוך ברורה של דעה זו ליבונה והפנמתה, נבין שאם הכל מאתו יתברך והוא מקור הכל ויסוד הכל, הוא טוב לכל שכן "טוב ה' לכל ורחמו על כל מעשיו".⁷ יוצא אם כך שכל המציאות על כל גווני הופעתה, טובה בעצמותה ובתכליתה. אם כן, מדוע אין אנו רואים זאת? מסיבת היותנו קרוצי חומר⁸ ומטופלים בחומר מראשית הופעת הנשמה בנו בעוה"ז, מהיותנו עוברים במעי אמנו. וע"כ אם נשקע בחומר שבנו וניתן לו לשלוט בנו, לא נגיע להכרה עליונה זו. ולהפך, אם נהיה קשובים בהקשבתנו הישראלית הנשמטית לקול הקורא מתוך המציאות, מתוך הדבקות ברבש"ע המופיע בנו, הנמצא בנו, נראה הטוב המתגלה במציאות שמתך

⁶ הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"א הל"א

⁷ תהלים קמ"ה, ט'

⁸ הרמב"ם במד"ג ח"א פ"ב מבאר שהתוצאה של חטא האדם הראשון היתה המעבר ממושגים של אמת ושקר, מושגים מוחלטים למושגים של טוב ורע שהם יחסיים ומתרחמים מהמציאות.

הדבקות האלוקית הפנימית שהיא יסוד כל הידיעות⁹ יתרפאו כל המומים אפילו של הכרה המטילה בחברתה המתנגדת לה, הכל כמובן על פי האפשרות מחד גיסא ומידת הטהרה מאיד גיסא - של האדם. אם כך, מוטלת עלינו חובת הדבקות באינסוף וכל מה וכמה שהאדם ידע שכל המציאות על כל גווניה, דעותיה, סתירותיה - בהופעות, בהכרות, בתכניה המוסריים - נובעת ממקור אחד, מיסוד אחד, אלוקי עליון, יראה את האמת האלוקית על כל גווניה מופיעה בכל המציאות.

אבל נשאלת השאלה למה צריך את ההופעה הפרודית לא שהננו מתיימרים להבין הסיבות למהלכים אלוקיים חלילה, אבל אנו רוצים להבין מה זה אומר לנו ההופעה הפרודית הזאת אפילו שהיא חיצונית.

ד. השלמות שבפרוד

אין הכרה וידיעה בעולם בחוגי הידיעות של האדם כל יצור שלא תבוא בגרמתה העלמות וטעויות¹⁰

מעצם היותנו אנושיים, גשמיים וחיים בעולמנו הננו מתרשמים מהסובב אותנו וע"כ איננו מסוגלים בעיניים גשמיות להשקיף על ההכרות, הדעות והתופעות, במבט של אמת מוחלטת לא משתנה ולא מתרשמת, ולעתים קורה שנתקלים רק בעשן ובהלה הסובבת ומקיפה את יסוד ההכרה את מקומה הראוי והנכון במציאות השלמה, ומתוך כך טועים אנו ביחס לגבי הכרה זו, וטעות זו עלולה להביאנו לפעמים אף לביטולה של הכרה זו ולהביא לאיבוד - אם נחשב שהכרה זו עלולה להביא הרס וחורבן - כ"ז כשההכרות עומדות בפ"ע - וק"ו כאשר ההכרות, התכנים המוסריים אשר עמהן ואפילו לבדן, באות במגע עם הדעות ההכרות והתכנים המוסריים המנוגדים והמתנגדים להם. וככל שהמחלוקת נובעת יותר ויותר מכוחות נפשיים שונים והפכיים זה לזה, כך גם הצללים שדעה אחת מטילה על השניה יהיו עבים יותר ומחשיכים יותר, מכיוון

⁹ אוה"ק חכמת הקדושה פסקה ח'
¹⁰ שם

שבטבען הן מניחות מכשולים כל אחת מהן על דרכה של השניה. ומכאן שהפירוד המתגלה בעולם עמוק ושרשי עד כדי כך שגם במטרת השלום ישנן סיעות אותן מתאר הרב בעין אי"ה, כאשר האחת חפצה היא בתכלית הכללית בהשלמת העולם על כל פרטיו - אך לא על כל גווניו, רק באמתתה, במחשבתה, בהכרתה של השקפה זו, והאחרת רואה בשלום רק אמצעי, כלי להשגת הנאותיה הפרטיות, והשלישית, חפצה היא בחפץ הכללי, אך הוא יבוא לידי ביטוי רק בנבחרים מתוך כל הבריאה כולה, ואין התכלית כוללת את הבריאה כולה. שלשת הסיעות הללו נמצאות בכל מגוון הדעות, ההכרות והתכנים המוסריים, מין פרוד שבפרוד. ואם כן הולכת ומחריפה השאלה מה אנו צריכים להסיק מפירוד שכזה? למה הוא קיים? ומהי השלמות האלוקית, כפי שנאמר לעיל, המופיעה דרך פרוד זה? אלא אם נתבונן בעצם הסתירה נמצא חבוי דבר חיובי אותו אנו יכולים ללמוד, והוא קיים בשני רבדים: רובד פרטי - כל דעה, הכרה ותוכן מוסרי כשעומדים בפ"ע. ורובד כללי - כל דעה וכו' כשנבחנת לאור המבט השלם והכולל של כל המציאות הנגלית לעיננו. ברובד הפרטי כאשר הדעה עומדת בפ"ע, העשן וההילה הקיימים מסביבה גורמים לה להתחדד יותר, להתברר יותר ולברר בראש ובראשונה לעצמה מה היא באה לבשר לעולם, ואם בכלל יש לה מקום במציאות, וזה מתברר דוקא מתוך כל ההשלכות של הדעה הנראית ונשמעת לעיני ולאזני הכל. וק"ו כאשר הדעה עומדת ביחס לדעות אחרות, שונות לה, וכמובן כאשר הן הפוכות לה, שבמקרה זה נוסף גם גורם ההישרדות שרק הדעה החזקה ברגליה המבוססת והמוצקה היטב במציאות, רק היא תשרוד. וזה גורם לברר מהו היסוד של אותה הכרה, דעה ותכן מוסרי, עד שתכה שורשים מול כל הערעורים, מול כל הזעזועים אותם עלולה היא לעבור בעקבות ההתמודדות ברובד הכללי, שהוא תלוי ברובד הפרטי. שמתוך הברור הזה, הפרוד הזה, בין כל הדעות ובינם לבין עצמן, כאשר רק האמת שורדת, ומתבררת, ומתחדדת ומשתכללת. ובנוסף לכך מתברכת השלמות גם בכך שכל מה שתגדל ביותר

הסתירה בין הכרה להכרה ובין מסכת מוסרית לחברתה ככה תגדל העריגה לעומק השלום¹¹. עצם הרצון, השאיפה לברר את האמת שבאה בעקבות הסתירות בין ההכרות והדעות עצמן, ועצם הרצון לברר ולחדד עוד לפני הברור עצמו, הוא בעצמו מגדיל את העריגה השאיפה אל השלום, כמו שנכתב למעלה שזו התכלית הכללית להעמיד את כל הבוראים כולם על מכון השלמתם היותר עליונה ומוצלחת¹².

ומתוך הרצון החזק לחדור לעומק השלום והברור עצמו, הולכת ומתחדדת, הולכת מתבהרת ומתעמקת - האמת הכוללת, יעד שכל הדעות וההרגשות והציורים עומדים בצורה אורגנית וחטיבה משוכללה שכל חלק משלים את החלק השני ואין פרץ ואין צווחה ברחובותיהם¹².

ה. שים שלום

הננו בתפלתנו עורגים לראיה כוללת זו, לראות את השלום מתהווה במציאותנו, מתוכנו. רוצים אנו מהאור האלוקי, יברכנו אבינו כולנו כאחד יחד באור פניך - כי רק באור פניך נוכל לשאוף, לרצות ולהבין, מתוך יתורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום, את השלמות הקיימת במציאות, את הטוב המושפע מתוך העריגה לאינסוף. מתוך אמונה בטוב המתגלה נראה את האמת השלמה בכל המציאות ובכל הדעות, ונפעל לאיחוד כל האומה על כל גווניה מתוך הבנה, ולא מתוך הכחשה וביטול חלילה, ומתוך רצון שתופיע דרכינו השלמות נזכה ליטוב יהיה בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך.

¹¹ שם

¹² אורות הקודש, חכמת הקודש פיסקה ט'.